

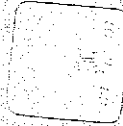
Hayek, kuşkusuz, yüzyılımıza damgasını vuran en büyük liberal düşünürler arasında ilk aklı gelen isimlerdendir. Elinizdeki kitap, düşünürün özgürlük savunusuna adadığı uzun entellektüel hayatının en çarpıcı ürünlerindendir. *Kölelik Yolu*, son derece önemli bazı siyasal soruların cevaplarını aramaktadır. Özgürlük nedir? Sosyalizm, faşizm ve diğer totaliter sistemler neden özgürlükle uzlaşmaz bir çelişki içindedirler? Birbirine karşıt görünen özgürlük aleyhdarı anlayışlar yoksa aynı kökten mi türemişlerdir? Sözgelimi, “nazizmin sosyalist kökleri” nelerdir? Özgürlük, geçici bir güvenlik uğruna feda edilebilir mi? Kollektivist ekonomi altında demokrasinin ve azınlık haklarının yaşama şansı var mıdır? Ülkemizdeki egemen sol atmosferin uzun yıllar gündemine bile almadığı bu sorular Hayek’de, liberal siyasal düşünce geleneği içinde tutarlı bir biçimde açıklanıyor. Yine ülkemizde çokça konuşulan, şarkıları söylenen, ama Hayek’in sınıflamasıyla “sahte”si revaçta olan ve ona en uzak kesimlerce kullanılan özgürlüğün kötü kaderi, ancak J. S. Mill’in *Özgürlük Üstüne*’siyle kıyaslanabilecek bu tür kitapların kendi dilimizde okunmasıyla değişebilecektir.

METU LIBRARY

0050354756

Kölelik Yolu

HD8
H38
2004

FRIEDRICH A. VON HAYEK

LIBERTE

Kölelik Yolu

The Road to Serfdom

FRIEDRICH A.

VON

HAYEK

LIBERTE

HDS2
H38
2004

METU LIBRARY

0050354756

Friedrich A. von Hayek

Kölelik Yolu

The Road to Serfdom

Liberte Yayınları: 107

© Liberte Yayınları, Eylül 2004

Tüm hakları saklıdır

ISBN: 975-6877-06-5

İç Tasarım/*Güneş Keçebaş*

Kapak/*Mehmet Poçan*

İç Baskı/*Aydan Matbaası*

<http://www.aydan-ltd.com.tr>

Liberte Yayınları

GMK Bulvarı No: 108/16

(06570) Maltepe-Ankara

Tel: (312) 230 37 19

Faks: (312) 230 80 03

e-mail: liberte@liberte.com.tr

www.liberte.com.tr

İçindekiler

Giriş.....	1
<i>Birinci Bölüm</i> Terk Edilen Yol.....	13
<i>İkinci Bölüm</i> Büyük Ütopya.....	31
<i>Üçüncü Bölüm</i> Ferdîyetçilik ve Kollektivizm.....	43
<i>Dördüncü Bölüm</i> Plâncılığın Önüne Geçilemez mi?.....	59
<i>Beşinci Bölüm</i> Plânlı İktisat ve Demokrasi.....	77
<i>Altıncı Bölüm</i> Plânlı İktisat ve Kanun Hâkimiyeti Prensibi.....	97
<i>Yedinci Bölüm</i> İktisadî Hayatın Kontrolü ve Totaliterlik.....	119
<i>Sekizinci Bölüm</i> Kim Kimin İçin?.....	139
<i>Dokuzuncu Bölüm</i> Güvenlik ve Özgürlük.....	163
<i>Onuncu Bölüm</i> En Kötüler Neden Zirvede?.....	181
<i>Onbirinci Bölüm</i> Hakikatin Sonu.....	201
<i>Onikinci Bölüm</i> Nazizmin Sosyalist Kökleri.....	217
<i>Onüçüncü Bölüm</i> Aramızdaki Totaliterler.....	233
<i>Ondördüncü Bölüm</i> Maddî Koşullar ve İdeal Amaçlar.....	253
<i>Onbeşinci Bölüm</i> Uluslararası Düzenin Geleceği.....	271
Sonuç.....	291
Bibliyografik Not.....	295
Bölüm Başlarındaki Epigrafların Alındığı Yerler.....	299
İndeks.....	301
Sözlük.....	305

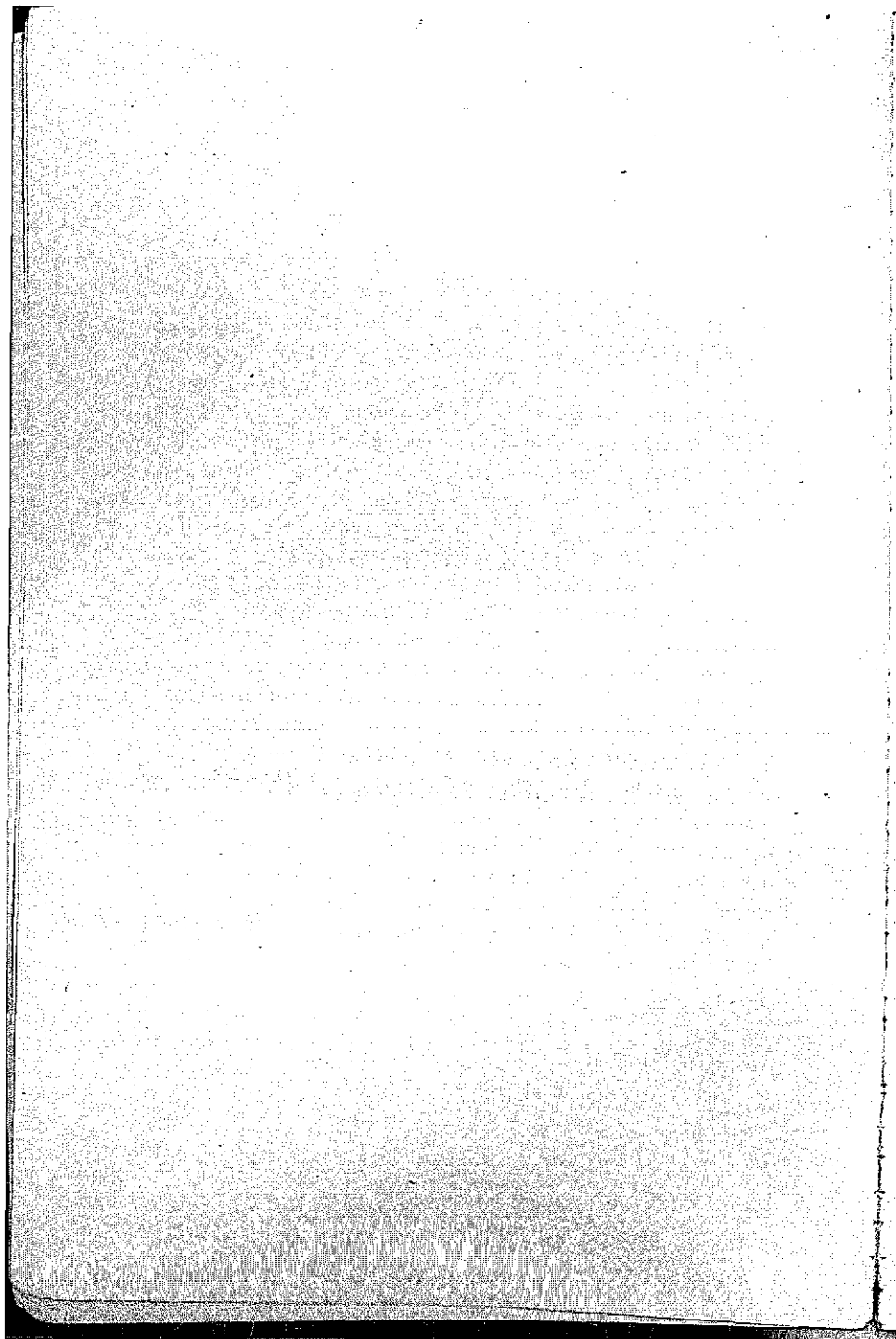
Notlar:

- ¹ Bkz. Bölüm IV.
- ² Mübalağaya düştüğümüzü zannedenlere, Lord Morley'in şahadetini hatırlatalım. Lord Morley, *Hatırat*'ında, *Hürriyet Hakkında Deneme*'nin ana fikrinin orijinal olmayıp, Almanya'dan geldiğinin "malum bir vakia" olduğunu söylemektedir.
- ³ Hariçteki gazete muhabirlerinin sol temayülleri, bütün bir memleketteki her türlü kanaatler üzerinde, hatta en muhafazakâr olanların kanaatları üzerinde bile, tesir icra etmektedir. Bunun belki en iyi misali, Büyük Britanya ile Hindistan arasındaki münasebetler hususunda Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen hemen herkese hâkim olan kanaattir. Kara Avrupası'nın hadiselerini biraz anlamak isteyen bir İngiliz de, aynı şekilde ve aynı sebeplerle hatalı bir kanaata sevk edilmiş olduğunu bilmelidir. İngiliz ve Amerikalı gazetecilerin samimiyetinden şüphe etmiyoruz. Fakat yabancı memleketlerdeki harb muhabirlerinin hangi muhitlerde düşüp kalktıklarını bilenler, bu inhırafın sebebini kolayca anlayabilirler.
- ⁴ Sosyalizm ile Prusya Devletleri'nin yapısı arasında bir bakıma benzerlik bulunduğu inkâr edilemez; Prusya Devleti, bütün diğer devletlerden daha bariz bir şekilde ve kastî olarak yukardan aşağıya doğru teşkilatlandırılmıştır. XIX'üncü asır sosyalizmine ilham veren "Devleti geniş bir fabrika gibi idare etmek" fikri henüz doğmadan çok önce, Prusyalı şair Novalis "Friedrich Wilhelm'in ölümünden beri Prusya'nın -hiçbir devlette görülmemiş derecede- bir fabrika gibi idare olunduğu"ndan şikâyet etmişti". Krş.: Novalis (Friedrich von Hardenberg). *Glauben und Liebe, König und die Königin*, 1798.

Terk Edilen Yol

Ana tezi serbest teşebbüs ve kâr sistemi olan bir program bizim neslimizde iflas etmiş değildir, belki henüz tecrübe edilmemiştir.

F. D. Roosevelt

Medeniyet yolunda beklenmeyen bir dönemece rastlayınca, umduğumuz devamlı terakki yerine eski barbarlık devrini hatırlatan tehlikelerle karşı karşıya gelince, her şeyi itham eder, fakat kendimizi itham etmeyi asla düşünmeyiz. Hepimiz en nurlu görüşlere uyararak, elimizden geldiği kadar uğraşmadık mı, en güzide zekâlarımız dünyamızı daha iyi bir hâle getirmek için durmadan çalışmadılar mı? Bütün gayretlerimizi hürriyetin, adaletin ve refahın artması uğrunda sarfetmedik mi? Netice tasarladığımızdan bu kadar farklı olduğuna göre, hürriyet ve refah yerine kölelik ve sefaletle karşı karşıya bulunduğumuza göre, habis kuvvetler tarafından plânlarımızın bozulduğu meydanda değil midir? Bizi daha iyi bir hayata götüren yolumuza yeniden koyulmadan önce yenmemiz lâzım gelen uğursuz bir kudretin kurbanı olduğumuz aşikâr değil midir? Fakat suçlu hakkında aramızda anlaşma yoktur; kimimiz kötü niyetli kapitalisti, kimimiz şu veya bu milleti, kimi-

miz yaşlılarımızın budalalığını, kimimiz yarım yüzyıldan beri mücadele ettiğimiz hâlde henüz tamamiyle yıkılmamış olan bir içtimai rejimi suçlarız. Fakat hepimiz şundan eminiz, daha doğrusu yakın zamana kadar emindik ki; son nesilde iyi niyetli insanların ekserisi tarafından benimsenen ve içtimai hayatımızda esaslı değişiklikler husule getirmiş olan hâkim fikirler hatalı olamazlar. Medeniyetimizin bugün geçirmekte olduğu buhranı izaha çalışan bütün iddiaları kolayca kabul ediyoruz, fakat şu izah şeklini kabul etmeye nedense bir türlü yanaşmıyoruz: Dünyanın bugünkü hâli belki de bizim esaslı surette hataya düşmemizden ileri gelmektedir; ve bizim için en kıymetli olan ideallerden bazılarına kavuşmak üzere sarfettiğimiz gayretler, beklediğimizden tamamiyle farklı neticeler doğurmaktadır.

Bütün enerjimizin harbi kazanmağa matuf olduğu bu sırada, şu noktayı hatırlamakta bazan güçlük çekiyoruz: Bugün uğrunda mücadele ettiğimiz kıymetler daha bu harpten önce bizim memleketimizde de tehdiye maruzdu ve bazı memleketlerde imha edilmişlerdi. Bugün karşılaşılan idealler, kendi mevcudiyetleri için mücadele eden muharip milletler tarafından temsil edilmektedir; fakat unutmayalım ki, bu mücadele vaktiyle Avrupanın müşterek malı olan medeniyetin sinesinden çıkıveren fikir çarpışmalarından doğmuştur; ve totaliter rejimlerin kurulmasına müncer olan temayüller, yalnız bu rejimlere baş eğen memleketlere münhasır kalmamıştır. Bugün gaye her şeyden önce harbin kazanılmasıdır. Fakat bir kere harp kazanılınca, yeniden ana meseleleri ele almamız ve bizimkine yakın medeniyetlerin başına gelen akıbetten kendimizi kurtarma çaresini bulmamız lâzım gelecektir.

Almanya, İtalya ve Rusya'yı, ayrı alemler olarak değil, fakat bizim de iştirak ettiğimiz bir fikir tekamülünün mahsulleri olarak görmek elbette biraz güçtür. Hiç değilse düşmanlarımız

hakkında, onların bizden tamamiyle farklı olduklarını ve onların başına gelenlerin bizim başımıza gelemeceğini düşünmek daha kolay ve daha huzur vericidir. Hâlbuki bu memleketlerin totaliterliğe kapılmalarına tekaddüm eden yıllara bakacak olursak, göreceğimiz hususiyetlerden pek büyük bir kısmı bize de yabancı değildir; yalnız bu tahavvül bazı memleketlerde bizden daha süratli olmuş ve onların idealleri ile bizimki arasında önüne geçilmez bir ihtilafa yol açmıştır; yoksa bu tahavvül bizi de müteessir etmekten geri kalmamıştır.

Dünyayı bugünkü hâline getiren yeni fikirlerdir, insanlının iradeleridir. İnsanlar bu neticeyi önceden görememişlerdi. Vakıtalarda, kendi kendine husule gelen ve düşünüş tarzımızı değiştirmemizi icabettiren hiçbir değişiklik de mevcut değildi. İsti İngilizler'in belki de mesut bir hadise olarak bu istihale yolunda ekseri Avrupa milletlerinden daha geride kaldıkları için, anlamakta güçlük çektikleri nokta budur. Bizi bir nesilden beri sevkü idare eden ve hâlâ etmekte bulunan idealleri, ancak istikbalde gerçekleşecek gayeler olarak görmekte devam ediyor ve bu ideallerin yirmibeş yıldan beri, yalnız dünyayı değil, memleketimizi de ne kadar değiştirmiş olduğunu bir türlü fark etmiyoruz. Zannediyoruz ki, çok yakın zamanlara kadar, XIX. yüzyıl fikirleri veya laissez faire (bırakınız yapsınlar) prensibi gibi müphem tabirlerle adlandırılan fikirler tarafından idare ediliyorduk. Başka memleketlere kıyasen ve istihaleyi hızlandırmak için sabırsızlananlar bakımından, bu kanaat doğru sayılabilir. Gerçekten, 1931'e kadar, başkalarının daha önce atıldıkları çığırda İngiltere pek yavaş ilerlemişti. Fakat bu tarihte bile o kadar mesafe almış bulunuyorduk ki, ancak geçen umumi harpten öncesini hatırlayanlar liberal bir alemin nasıl olduğunu bilirler.⁵

Mühim olan nokta, yalnız son nesil boyunca husule gelen tahavvüllerin azameti değil, fakat aynı zamanda bu tahavvül-

lerin fikirlerimizin ve içtimai nizamımızın istikametinde tam bir değişiklik ifade etmesidir; İngiltere'de bu ciheti anlayanlar pek azdır. Daha totaliterlik heyulasının yakın bir tehlike hâline gelmesinden yirmibeş yıl önce, Avrupa medeniyetinin dayandığı ideallerden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladık. Son derece büyük ihtiras ve ümitlerle atıldığımız bu yol, bizi totaliterliğin dehşetiyile karşı karşıya getirdi. Bizim neslimiz bu netice karşısında derin bir sarsıntıya uğramıştır ve hâlâ iki vakıa arasındaki münasebeti kurmaya yanaşmamaktadır. Hâlbuki bu inkişaf, hâlâ okutmakta olduğumuz liberal felsefenin babaları tarafından vaktiyle yapılan ihtarları teyid etmiştir. İktisadî hürriyeti yavaş yavaş terk ettik. Halbuki onsuz şahsî ve siyasî hürriyet hiçbir zaman mevcut olmamıştır. XIX. yüzyılın en büyük siyasî mütefekkirlerinden ikisi, de Tocqueville ve Lord Acton, sosyalizmin kölelik demek olduğunu bize söylemişlerdi. Fakat sosyalizme doğru gitmekten geri durmadık. Bugün gözlerimizin önünde yeni bir kölelik şeklinin ortaya çıktığını görmüş bulunuyoruz. Yine de, bu iki şeyin birbirine bağlı olduğunu pek anlamıyoruz.⁶

Sosyalizme doğru bugünkü temayül, yalnız yakın mazi ile değil, garp medeniyetinin bütün tekamül seyri ile irtibatın birdenbire kesilmesi demektir. Bu temayül yalnız ondokuzuncu yüzyıl çerçevesi içinde değil, fakat daha geniş bir tarihî görüş zaviyesinden incelenirse, bu hakikatın farkına varılır. Yalnız Cobden ile Bright'ın, Adam Smith ile Hume'un va hatta Locke ve Milton'un fikirlerini değil, Hristiyanlık, Kadim Yunan ve Roma'nın kurduğu temeller üzerine yükselen garp medeniyetinin en bariz hususiyetlerinden birini de süratle terk etmekteyiz. Yavaş yavaş terk ettiğimiz şey, sadece XIX. ve XVIII. yüzyılların liberalizmi değil, Erasmus'dan ve Montaigne'den, Cicero'dan ve Tacitus'den, Pericles'den ve Thucydides'den tevarüs eylediğimiz ferdietçilik temelidir.

Nasyonal-sosyalist ihtilalini bir karşı-rönesans olarak vasıflandırmış olan Nazi şefi belki de ne kadar doğru bir söz söylediğinin farkında değildi. Bu ihtilal, insanlığın Rönesans devrinde beri kurmakta olduğu ve her şeyden önce ferdiyetçi olan bir medeniyeti temelinden yıkmaya matuf başlıca hareket olmuştur. Bugün ferdiyetçilik kelimesi kulağa oldukça nahoş gelmektedir ve zamanla adeta egoizmi hatırlatmaya başlamıştır. Fakat bizim bahsettiğimiz ve sosyalizm ile bütün diğer kolektivizm şekillerinin zıddı olarak kullandığımız ferdiyetçiliğin, egoizmle hiçbir zarurî münasebeti yoktur. Bu iki prensip arasındaki tezadı bu eser boyunca ancak yavaş yavaş izah etmek imkânını bulacağız. Unsurlarını Hristiyanlıktan ve klâsik eski çağdan alan, ilk defa Rönesansta tam bir inkişafa mazhar olan ve o zamandan sonra da garbî Avrupa medeniyeti dediğimiz şeyi yaratan bu ferdiyetçilik acaba nedir? Ferde fert olarak saygı göstermek; kanaat ve zevklerinin ne kadar dar olursa olsun, kendi sahası içinde kendine ait bir mesele olduğunu kabul etmek; insanların ferdi kabiliyet ve temayüllerini inkişaf ettirmelerinin arzuya şayan olduğuna inanmaktır. "Hürriyet" kelimesi o kadar fazla harcanmış ve aşındırılmıştır ki, Rönesanstan beri temsil edegeldiği ideali tarif etmek için bu kelimeyi kullanmakta tereddüde düşülüyor. Uzun bir yükselişten sonra, kısa zamandan beri süratli bir alçalma gösteren ve totaliter devletin zuhuruyla tamamiyle ortadan kalkan bu prensibin taşıdığı bütün manayı muhafaza edebilen biricik kelime, belki "tolerans=tesamuh" kelimesidir.

Sert bir hiyerarşi sisteminden, insanın hiç değilse kendi mukadderatına şekil vermeyi bir kere tecrübe edebileceği, birçok hayat tarzlarını görmek ve bunlardan birini seçmek fırsatını bulabileceği bir rejime doğru vuku bulan tedrici istihale, ticaretin inkişafına muvazî olarak gelişmiştir. Kuzey İtalya'nın ticaret sitelerinde doğan yeni hayat telakkisi, ticaretle birlikte

başlanıyor

batıya ve kuzeye doğru, Fransa ve Almanya üzerinden Hollanda ve Britanya adalarına kadar yayıldı ve onu boğacak bir siyasî istibdadın bulunmadığı yerlerde, adamakıllı kök saldı. En tam inkişafa Hollanda ve Büyük Britanya'da mazhar oldu; ve ilk defa buralarda serbestçe gelişme imkânını bularak siyasî ve içtimâî hayatın temeli hâline geldi. XVII. yüzyılın sonunda ve XVIII. yüzyılda, daha tekamül etmiş bir şekilde, buralardan başlayarak doğruya ve batıya doğru, Yeni Dünya'ya ve -vaktiyle tahripkâr harpler, siyasî tazyikler yüzünden inkişaf edemediği- Orta Avrupa'ya doğru yeniden yayılmaya başladı.

Modern Avrupa tarihinin bütün bu devri boyunca, umumi olarak içtimâî tekamül, ferdi, günlük faaliyetini köstekleyen ananevi ve mecburî bağlardan kurtarmaya doğru gitmiştir. Bu istikamette biraz ilerledikten sonra, fertlerin kendiliklerinden ve serbest olarak sarf ettikleri gayretlerin mudil bir iktisadî faaliyetler sistemi yaratabileceği anlaşılmaya başlanmıştır. Siyasî hürriyetin beklenmedik bir neticesi olarak serbestçe gelişen bu iktisadî faaliyet, nihayet insicamlı bir iktisadî hürriyet nazariyesinin kurulmasına müncer olmuştur. → doğrudur

Ferdî enerjilerin serbest bırakılmasının en önemli neticelerinden biri de belki ilmin harikulade gelişmesi olmuştur. Bu gelişme İtalya'dan İngiltere'ye ve ötelere doğru ferdi hürriyet hareketini takip etmiştir. Şüphesiz, bundan önce insanların icat kabiliyetleri daha az değildi. Pek çok oyuncaklar ve diğer mekanik şeyler yapılabilmiş; fakat sanayi tekniği yerinde saymıştı. Buna mukabil, maden sanayii ve saatçilik gibi tahdit edici murakabelere tâbi tutulmayan sanayi branşlarında büyük terakkiler kaydedilmişti. Fakat, bazıları dikkate şayan derecede mükemmel olan mekanik keşiflerin sanayide geniş ölçüde kullanılmasını temine matuf nadir teşebbüsler süratle boğulmuştu. Hâkim fikirler herkes için "mecburî" olduğu müddetçe, insanla-

rın öğrenme arzusuna daima set çekilmişti. Ekseriyetin itikatları ve ahlâkî telakkileri her müceddidin yolunu kapıyordu. Fakat, sanayi serbestliği yeni bilgilerin serbestçe kullanılmasını mümkün kıldığı andan itibaren; bir rizikoya katlanmak iktidarında olan her insan, ekseriya tedrisatı murakabe etmekle mükellef makamların haberi bile olmadan, her istediği tecrübeye girişmek imkânını elde ettiği andan itibaren ve ancak bundan sonra, ilim -bilhassa son 150 yıl zarfında- kainatın çehresini değiştiren muazzam terakkileri gösterebilmiştir.

Çoğu zaman görüldüğü gibi, medeniyetimizin mahiyet ve bünyesi birçok dostlarından ziyade düşmanları tarafından vazih olarak anlaşılmıştır: Bir XIX. yüzyıl totaliteri olan Auguste Comte'un tabiriyle, *garbın ezeli hastalığı, ferdin nev'e karşı isyanı*, medeniyetimizi kuran kuvvetin ta kendisidir. Daha önceki devirlerin ferdiyetçiliğine XIX. yüzyılın ilâve ettiği şey, sadece hürriyet şuurunu bütün sınıflara maletmek, tesadüfi olarak ve yer yer yayılmış olan ferdiyetçilik fikrini sistematik ve fasılasız bir surette geliştirmek, nihayet bu fikri İngiltere ve Hollanda'dan Avrupa kıtasının büyük kısmına getirmekten ibaret olmuştur.

Elde edilen netice bütün ümitleri geride bıraktı. İnsan zekâsının serbestçe işlemesine mani olan engellerin yıkıldığı her yerde, insan durmadan genişleyen arzularını süratle tatmin edebilmek iktidarını kazanıyordu. Hayat seviyesinin yükselmesi, cemiyet içinde, artık insanların katlanmaya tahammül edemedikleri son derece karanlık noktaların mevcudiyetini süratle açığa çıkardı, fakat hakikatte bütün sınıflar umumî terakkiden istifade edebildiler. Bu hayret verici yükselişin kıymetini, bizzat bu yükselişin eseri olan ve bugün birçok boşlukların mevcudiyetini açığa koyan hâli hazırdaki kıymet ölçülerimize vurarak takdir edemeyiz. Bu yükselmenin ona iştirak edenler nazarında ne ifade ettiğini ölçebilmek için, yükseliş başladığı sıralarda

Ludwig Von Mises
baki!

beşeriyetin ümit ve arzularının nelerden ibaret olduğunu hatırlamamız lâzımdır. Ve şu muhakkaktır ki, elde edilen başarı en delici ümitleri bile gölgede bırakmıştır. Yirminci yüzyılın başlarına doğru, Batı aleminde, işçi bundan yüzyıl önce belli mükün bile görülmeyecek olan bir şahsî istiklal, emniyet ve maddî refah seviyesine ulaşmıştır.

İstikbalde, bu başarının en manalı ve en büyük neticesi olarak şu vakıa göze çarpacaktır: Bu terakki insanlara, kendi mukadderatlarına hâkim olma bakımından yepyeni bir itimat ve talihlerini hudutsuz derecede iyileştirmek imkânına malik olduklarına dair bir kanaat aşıladı. Muvaffakiyetle birlikte insanların ihtirası da arttı ve insan mühteris olmakta tamamiyle haklıydı. Vaktiyle baş döndürücü olan vaatler kâfi sayılmamaya ve terakkinin temposu çok yavaş gelmeye başladı ve bir gün geldi ki, vaktiyle bu terakkiyi imkân dahiline sokmuş olan prensipler, elde edilen neticeleri korumak ve geliştirmek için muhafazası zarurî şartlar olarak değil, daha hızlı bir terakkinin tahakkukuna set çeken ve derhal yok edilmesi icabeden engeller olarak görülmeye başlandı.

Liberalizm prensiplerinde, liberalizmin değişmez bir dogma hâline gelmesini icabettirecek hiçbir cihet yoktur; liberalizmin bir defaya mahsus olmak üzere tesbit edilmiş sabit kaideleri mevcut değildir. Bir temel prensip vardır; işlerin idaresinde kendiliğinden doğan (spontane) içtimâî kuvvetlere kabil olduğu kadar çok yer verilmeli ve zorlayıcı, tazyik edici tedbirlerden kabil olduğu kadar kaçınılmalıdır. Fakat bu prensibin sonsuz derecede çeşitli tatbik şekilleri olabilir. Bilhassa gayret ve azim sarfederek, rekabetin mümkün olduğu kadar faydalı bir rol oynayacağı bir sistem yaratmak ile, mevcut müesseseleri pasif bir şekilde

oldukları gibi kabul etmek şıkları arasında muazzam bir fark vardır. Bazı liberallerin, meselâ bilhassa "bırakınız yapsın = laissez faire" kaidesi gibi birtakım hantal prensipler üzerinde anut bir şekilde ısrarları kadar, liberalizm davasına zarar veren hiçbir şey olmadığı muhakkaktır. Fakat bu bir bakıma lüzumlu ve mukadderdi. Bazı muayyen tedbirlerin birtakım kimselere ani ve aşikâr faydalar temin edeceği görüldüğü hâlde, bu tedbirlerden fayda umanların ısrarlarına karşı ancak bükülmez ve hazır bir kaide müessir olabilirdi. Sanayi hürriyeti lehinde müsait bir peşin kanaat yerleşmiş bulunduğundan, bunu, istisnası olmayan bir kaide olarak ileri sürmek meyline mukavemet etmek bazan mümkün olmamıştır.

Liberal doktrini müdafaa eden birçok vülgarizatörlerin böyle bir tutum takınmaları yüzünden, bir noktada gedik açılınca bütün mevzilerin çökmesi mukadderdi. Liberallerin vaziyetini zayıflatan bir nokta da, hür bir cemiyet nizamı içinde müesseselerin kadrosunun tedrici surette islahını gaye itihaz eden bir siyasetin zaruri olarak yavaş yavaş semere vermesi idi. Bu terakki, içtimai kuvvetler hakkındaki ve bu kuvvetlerin verimli bir şekilde harekete geçmesi için en elverişli şartların hangileri olduğu hakkındaki bilgi ve anlayışımızın gelişmesine bağlı idi. Mademki yapılacak iş kendi kendine doğan bu içtimai kuvvetlere yardım etmekten ve lâzım oldukça bunları tamamlamaktan ibaretti, herşeyden önce bu kuvvetleri anlamak lâzım geliyordu. Bir liberalin cemiyet karşısındaki durumu, bir nebat yetiştiren bahçıvanın durumuna benzer; bahçıvan, nebatın büyümesine en elverişli şartları yaratabilmek için, bu nebatın bünyesini ve nasıl yetiştiğini mümkün olduğu kadar iyi bilmeye mecburdur.

XIX. yüzyılın iktisadî-politikasının prensiplerini ifadeye yarıyan kaba kaideler sadece bir başlangıç olduğundan, henüz öğrenmemiz gereken pek çok şey bulunduğu ve takibetti-

ğimiz istikamette daha muazzam terakki imkânlarının mevcudiyetinden, hiçbir akli başında insanın şüphe etmemesi lâzım gelirdi. Fakat bu terakki, kullanmak durumunda olduğumuz kuvvetler üzerinde gittikçe artan bir entellektüel hâkimiyet kurmamızı icap ettiriyordu. Para sisteminin kullanılması veya inhisarların murakabesi ve önlenmesi gibi birçok ana işlerde; ve diğer sahalardaki hemen hemen aynı derece ehemmiyetli birçok başka işlerde, hükümetler -gerek iyilik gerek fenalık yapabilmeye bakımından- muazzam bir iktidara malik bulunuyorlardı. Me-seleleri daha iyi anlamak suretiyle, günün birinde bu iktidarı müessir bir şekilde kullanabilmek imkânına kavuşabileceğimizi ümit etmemek için hiçbir sebep yoktu.

Fakat liberal doktrin, mütemadiyen, ilerleyişini tehdid eden tekliflerle çarpışmak zorunda kalıyordu; çünkü umumiyetle "müspet iş" adı verilen istikamette terakki ister istemez yavaş oluyordu; ve hemen tahakkuku istenen ıslahat karşısında, liberalizm işi daha ziyade zamana bırakmak, servetin hürriyet sayesinde tedricen artmasına güvenmek mecburiyetinde idi. Öyle ki, liberalizm gitgide "menfi" bir dogma telakki edilmeye başlandı; çünkü fertlere sadece müşterek terakkiden bir hisse verebiliyordu; bu terakki ise artık tabii görülüyor ve bunun hürriyet siyasetinin bir neticesi olduğu farkedilmiyordu. Hatta denebilir ki, liberalizmin gerilemesinin sebebi, liberalizmin muvafakiyeti olmuştur. Bu sayede kazanılan muvaffakiyet, insanları, henüz berdevam olan ve artık hem tahammülfersa, hem de faydasız görünmeye başlayan birtakım fenalıklara göz yumamayacak bir hâle getirdi.

Liberal politikanın sağladığı terakkilerdeki yavaşlık; cemiyet menfaatlerine aykırı bazı imtiyazları müdafaa etmek için ağız kalabalığı ile liberal prensipleri kalkan ittihaz edenlere karşı

duyulan haklı hiddet ve o zamana kadar elde edilen maddî inkişafın zahiren haklı gösterdiği hudutsuz ihtiras, bütün bu amiller, asrın sonuna doğru liberalizmin ana prensiplerine karşı itimadın gitgide kaybolmasına müncer oldu. Elde edilen neticeler, artık nihai olarak iktisabedilmiş, emin ve kaybolmaz birer kazanç zannedilmişti. Halk yeni isteklere gözünü dikmiş ve eski prensiplere bağlılık bunların süratle tatminine engel gibi görülmeye başlanmıştı. Gitgide şu kanaat yerleşti ki, ilk terakkileri sağlayan çerçeve dahilinde artık başka terakkiler elde etmeye imkân kalmamıştır ve cemiyetin yeni baştan kurulması lâzımdır. Artık mevcut cihazı ıslah etmek veya arttırmak değil, onu tamamiyle ıskartaya atıp yerine yenisini koymak bahis mevzuu idi. Ve yeni neslin ümitleri tamamiyle yeni bir şey üzerine temerküz ettiği için, mevcut cemiyetin işleyiş tarzı ile gitgide daha az uğraşılmaya ve bu işleyiş gitgide daha az anlaşılmaya başlandı. Ve hürriyet sisteminin işleyişini anlayamaz bir hâle geldiğimiz nisbette, nelerin ancak bu sistemin mevcudiyeti ile kaim olduğunu da göremez olduk.

Teknisyen ve mühendislerin çözmeye alıştıkları teknik meselelerle uğraşmaktan doğan bazı düşünüş itiyatlarının içtimai meselelere de ihtiyatsızca tatbik edilmesi, bu noktai nazar değişikliğine hız verdi. Teknik meselelerle uğraşmanın yarattığı bu itiyatlar, bir taraftan, daha önceki içtimai araştırmaların kendi peşin itikatlarına uygun olmayan neticelerini itibardan düşürmek; diğer taraftan, teşkilatlandırma idealini, bu işe hiç de elverişli olmayan bir sahaya zorla tatbik etmek istidadını gösteriyordu.⁸ Fakat meselenin bu cephesini burada incelemeye mahal yoktur. Yapmak istediğimiz şey, sadece, yavaş yavaş ve hissedilmez merhalelerle husule gelmesine rağmen, cemiyet karşısındaki tavır ve vaziyetimizin ne kadar değiştiğini belirtmektir. Her merhalede, sanki sadece bir derece farkının bahis mevzuu oldu-

ğu sanıyordu. Fakat neticede, içtimai meseleler karşısında eski liberalizmin takındığı vaziyet ile bugünkü vaziyetimiz arasında esaslı bir fark husule geldi. Bu değişiklik, yukarda ana hatlarıyla belirtmeye çalıştığımız cereyanın tamimiyle tersine dönmesine, garp medeniyetini yaratan ferdiyetçi geleneğin tamamıyla terk edilmesine müncer oldu.

Bugün hâkim olan fikirlere göre, insanların uğraşması lâzım gelen mesele, hür bir cemiyet nizamı içinde kendiliğinden doğan kuvvetlerin en iyi şekilde nasıl kullanılabilecekleri meselesi değildir. Beklenmeyen neticeler doğuran bu kuvvetleri bir tarafa bırakarak, "pazar"ın gayri şahsî ve anonim mekanizması yerine, bütün içtimai kuvvetleri düşünerek kararlaştırılmış belli gayelere doğru kollektif ve "şuurlu" bir şekilde sevk ve idare etmeye kalkışmış bulunuyoruz. Çok rağbet kazanan ve "hürriyet-plânı"nı gerçekleştirmek için teklif ettiği programına ilerde sık sık temas edeceğimiz bir kitabın benimsediği şu aşırı görüş tarzı, bunun en iyi misalini teşkil eder.

İnsan tabiatın bütün sistemini yeniden kurmak ve idare etmek lüzümünü hiçbir zaman duymadı; hâlbuki bugün, cemiyet karşısında bu mecburiyeti duyuyoruz. Hiçbir vakit ikinci bir tabiat yaratmaya kalkışmamış olan insanoğlu, gügide bütün içtimai hayatını başından sonuna kadar tanzim etmek yolunu tutmaktadır.⁹

Bu temayül değişikliğinin, fikirlerin mekân dahilindeki hareketlerinde husule gelen istikamet değişmesiyle aynı zamana tesadüf etmesi manidardır. İki yüzyıldan fazla bir müddet boyunca, İngiliz fikirleri Doğuya yayılmıştı. İngiltere'de doğup serpilen hürriyet-kaidesi bütün dünyayı kaplayacağına benziyordu. 1870'e doğru, bu fikirlerin Doğuya doğru yayılma sahası belki de azamî genişliğine varmış bulunuyordu. Bu tarihten itibaren

Almanya
Sosyalizm

gerileme başgösterdi ve hakikatte yeni değil, çok eski olan yeni bir fikir manzumesi Doğudan Batıya doğru akmaya başladı. İngiltere siyasi ve içtimâf sahada entellektüel hâkimiyetini kaybetti ve fikir ithal eden bir memleket oldu. Bunu takibeden altmış yıl zarfında, Almanya, yirminci yüzyılda dünyayı idare etmeye namzet olan fikirlerin Batıya ve Doğuya doğru yayıldığı merkez hâline geldi. İster Hegel veya Marks, ister List veya Schmoller, Sombart ve Mannheim olsun, ister aşırı bir sosyalizm veya sadece daha az radikal bir "teşkilatçılık" veya "plâncılık" bahis mevzuu bulunsun, her tarafta Alman fikirleri tehâlükle benimseniyor ve Alman müesseseleri taklid ediliyordu. Bu yeni fikirlerin birçokları ve bahusus sosyalizm, Almanya'da doğmuş değillerdi. Fakat XIX'uncu yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk çeyreği zarfında, Almanya'da tekamül ettiler ve en geniş inkişafa mâzhar oldular. Bu devre zarfında, sosyalizmin nazari ve amelî sahada gelişmesi bakımından Almanya'nın yaptığı büyük hamleler bugün ekseriya unutulmaktadır. Sosyalizmin İngiltere'de ciddi surette münakaşasından bir nesil önce, Alman parlamentosunda kuvvetli bir sosyalist parti vardı. Çok yakın bir tarihe kadar, sosyalizmin doktrin sahasındaki gelişmesi hemen hemen münhasıran Almanya ve Avusturya'da husule gelmiştir; öyle ki, bugün bile, Ruslar münakaşaya umumiyetle Almanlar'ın bıraktığı noktadan devam etmektedirler. İngiliz sosyalistlerinin çoğu hâlâ bilmiyorlar ki, bugün keşfetmeye çalıştıkları meselelerin büyük bir kısmı, çok daha önce Alman sosyalistleri tarafından inceden inceleme münakaşaya edilmiştir.

Bu devre zarfında Alman mütefekkirlerinin bütün dünya üzerinde yaptıkları entellektüel tesir, bir taraftan Almanya'nın büyük maddî inkişafı yüzünden, diğer taraftan, bundan önceki yüzyıl zarfında -Almanya yeniden müşterek Avrupa medeniyetinin tamamlayıcı, hatta idare edici bir üyesi hâline geldiği

sırada- Alman mütefekkir ve alimlerinin kazandıkları fevkalade şöhret sayesinde büsbütün kuvvetlenmiştir. Fakat bu entelektüel tesir, çok geçmeden, bu müşterek medeniyetin temellerini tehdit eden fikirlerin Almanya'dan etrafa doğru yayılmasına hizmet etmeye başlamıştır. Almanların kendileri -hiç değilse içlerinden bu fikirleri yaymakta olanlar- aradaki uyumsuzluğun tamamıyla farkında idiler. Avrupa medeniyetinin müşterek mirası olan şeyleri, onlar, Nazilerden çok daha önce, "garp medeniyeti" diye vasıflandırmaya başlamışlardı; ve artık bunun ifade ettiği mana: "Ren nehrinin batısındaki medeniyet" idi. Artık batılı demek, bütün şekilleri ile liberalizm ve demokrasi, kapitalizm ve ferdiyetçilik, serbest mübadele, beynelmînelcilik ve barış sevgisi demektir.

- Fakat, Almanların gittikçe artan bir kısmının batılıların bu "boş" fikirlerine karşı iyice gizlenmeyen bir istihfaf duymalarına rağmen, yahut belki de bu istihfaf yüzünden batılılar Alman fikirlerini ithale devam ettiler. Hatta onlara şu kanaat aşılandı ki, daha önceki itikadları sadece egoist menfaatlerin ifadesinden başka bir şey değildir; serbest mübadele sistemi Britanya'nın menfaatlerini korumak için uydurulmuş bir doktrinden ibarettir. İngiltere'nin dünyaya yaydığı siyasî ideallerin modası, bir daha geri gelmeyecek şekilde, geçmiştir ve artık bunlardan utanmak icabeder.

Notlar:

- ⁵ Daha 1931'de, *Mac Millan Raporu*, "hükümetimizin noktaî nazarındaki değişiklikten ve parti farkı olmaksızın, insanların hayatını tanzim ve idare hususundaki arzu ve temayülün gitgide arttığından" bahsediyordu. Aynı rapor şunları ilâve ediyordu: "Parlâmento tarafından, doğrudan doğruya camianın günlük işlerini tanzim etmek maksadiyle çıkarılan kanunların sayısı gitgide artmaktadır ve bugün,

parlâmento, ya kiyle tamamiyle salahiyeti dı ŷında sayılan sahalara müdahale etmektedir." Aynı sene, bu rapordan bir müddet sonra, memleket nihayet müdahalecilik yoluna daldı ve 1931'den 1939'a kadar süren, kısa fakat hazin devre esnasında, iktisadî sistemini tanımaz hâle getirecek derecede de ği ŷtirdi.

- ⁶ ŷayanı dikkat bir ŷekilde teyyd eden daha yeni bazı ihtarlar da hemen hemen tamamiyle unutulmu ŷtur. Otuz yıl önce, Hilaire Belloc, o tarihtn beri Almanya'da olup bitenleri, bu hadiselerin cereyanından sonra yazılmı ŷ eserlerin bir oklarından daha iyi izah eden bir kitabında, ŷunu söylüyordu: "ŷosyalist doktrin'in kapitalist cemiyet üzerindeki tesiriyle, kendini do ğuran amillerden farklı bir üçüncü ŷey dünyaya gelir; Kölelik Devleti". (*L'Etat Servile*, 1913, nc bsı, 1927, s. XIV).
- ⁷ XV'inci XVI'inci asırlarda Alman burjuvazisinin prensler tarafından tahakküm altına alınması ve kısmen imhası, bazıları bugün bile devam eden çok büyük neticeler do ğurmu ŷtur.
- ⁸ Müellif, bu tekamln ilk safhalalarını, 1941-1944 yıllarında *Economica*'da çıkan iki makale serisi ile aydınlatmaya çalı ŷmı ŷtır: "Scientism and the Study of Society" (İlim ve Cemiyetin Tetkiki) ve "The Counter-Revolution of Science" (İlimde Mukabil İnkılap).
- ⁹ Karl Mannheim, *Man and Society in the Age of Reconstruction*, 1940, s. 175.